

PROSTOR

23 [2015] 2 [50]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
23 [2015] 2 [50]
195-470
7-12 [2015]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

354-369 **BISERKA DUMBOVIĆ
BILUŠIĆ
VIKI JAKAŠA BORIĆ
JASENKA KRANJČEVIĆ**

HOTELSKI SKLOP
OTOKA VELIKI BRIJUN
URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKA GENEZA
PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 711.4:711.557/379.8:910.4 (497.5)"20/21"

HOTEL COMPLEX
ON THE ISLAND OF VELIKI BRIJUN
URBAN AND ARCHITECTURAL GENESIS
SUBJECT REVIEW
UDC 711.4:711.557/379.8:910.4 (497.5)"20/21"

SL. 1. PANORAMA BRIJUNSKE LUKE, DANAS

FIG. 1. PANORAMIC VIEW OF BRIJUN PORT, NOWADAYS

BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ¹, VIKI JAKAŠA BORIĆ², JASENKA KRANJČEVIĆ³

¹ MINISTARSTVO KULTURE, KONZERVATORSKI ODJEL
HR – 51000 RIJEKA, UZARSKA 26

² MINISTARSTVO KULTURE
HR – 10000 ZAGREB, MESNIČKA 49

³ INSTITUT ZA TURIZAM
HR – 10000 ZAGREB, VRHOVEC 5

bbilusic@gmail.com
vjakasa@gmail.com
jasenka.kranjcevic@iztztg.hr

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 711.4:711.557/379.8:910.4 (497.5)"20/21"

TEHNIČKE ZNAJSTVI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNAJSTVI / POVIJEST UMJETNOSTI

6.05.01. – POVIJEST I TEORIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, ARHITEKTURE,
URBANIZMA I VIZUALNIH KOMUNIKACIJA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 15. 9. 2015. / 7. 12. 2015.

¹ MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF CROATIA, DEPARTMENT OF CONSERVATION
HR – 51000 RIJEKA, UZARSKA 26

² MINISTRY OF CULTURE
HR – 10000 ZAGREB, MESNIČKA 49

³ INSTITUTE FOR TOURISM
HR – 10000 ZAGREB, VRHOVEC 5

bbilusic@gmail.com
vjakasa@gmail.com
jasenka.kranjcevic@iztztg.hr

SUBJECT REVIEW

UDC 711.4:711.557/379.8:910.4 (497.5)"20/21"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / ART HISTORY

6.05.01. – HISTORY AND THEORY OF FINE ARTS, ARCHITECTURE,
URBAN PLANNING AND VISUAL COMMUNICATION

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 15. 9. 2015. / 7. 12. 2015.

HOTELSKI SKLOP OTOKA VELIKI BRIJUN URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKA GENEZA

HOTEL COMPLEX ON THE ISLAND OF VELIKI BRIJUN URBAN AND ARCHITECTURAL GENESIS

HOTELSKI SKLOP
RAZVOJ
TURIZAM
URBANIZAM I ARHITEKTURA
VELIKI BRIJUN

HOTEL COMPLEX
DEVELOPMENT
TOURISM
URBANISM AND ARCHITECTURE
VELIKI BRIJUN

Na temelju istraživanja urbanističko-arhitektonske geneze hotelskog sklopa na otoku Veliki Brijun, u istoimenoj uvali, zeli se potvrditi hipoteza o planskoj gradnji i o uspostavljenim visokim arhitektonsko-urbanističkim i turističkim dosezima pojedinih razdoblja. Rezultati istraživanja pridonose saznanju o razvoju hotelske arhitektonske misli na prostoru Hrvatske te mogu služiti kao podloga za obnovu hotelskog sklopa.

This study investigates the urban and architectural genesis of the hotel complex on the island of Veliki Brijun. It aims to confirm a hypothesis about planned construction and high standards of excellence achieved in architecture, urbanism and tourism in some periods. It contributes to new insights into hotel architecture in Croatia and can be used as a basis for the renovation of the hotel complex.

UVOD¹

INTRODUCTION

Predmet su istraživanja urbanističko-arhitektonski razvoj i turističko značenje hotelskog sklopa u uvali Veliki Brijun. Hotelski sklop čine hoteli i zgrade: Neptun, Istra, Karmen, Jurina i Franina, zatim zgrada nekadašnje parne praonice (danas izložbenog prostora), vila Marica, gospodarski sklop, male vile i Kastel. Sve su građevine danas pod upravom Javne ustanove Nacionalni park Brijuni i planiraju se dati u koncesiju. Navedene građevine u brijunskoj luci sagledavane su također i kao integralni dio krajolika otoka Veliki Brijun. S obzirom na današnje loše stanje² uređenosti i kvalitete turističke ponude hotelskog sklopa na otoku Veliki Brijun planira se redizajn i podizanje kvalitete hotelske ponude, uređenje rekreativnih i drugih pratećih sadržaja kojima bi se pridonijelo ekskluzivnosti i luksuznosti hotela te prikladnijoj uređenosti prostora.

Cilj istraživanja bio je dopuniti i revidirati dosadašnja saznanja o povijesti gradnje i prostornog ustroja hotelskog sklopa u brijunskoj luci, analizirati adaptacije i prilagodbe hotela i ostalih zgrada za potrebe turizma, ocijeniti njihovo značenje i arhitektonski doprinos u prostorno povijesnom kontekstu te vrjednovati elemente prostorne organizacije, urbanih uzoraka, građevne strukture i ostalih oblikovnih elemenata.

Istraživanje je temeljeno na analizi dostupne arhivske građe, povijesnih karata, nacрта, fotografija, relevantne grafičke i pisane doku-

mentacije, postojeće literature, istraživanju na terenu te analizi i valorizaciji povijesno-umjetničkog, urbanističko-arhitektonskog i turističkog konteksta hotelske izgradnje jadranske obale pripadajućih razdoblja. Novi pristup valorizaciji uvjetovan je i zaštitom otočja Brijuni kao područja kulturnog krajolika upisanog u Registar kulturnih dobara³ te zaštiti otočja Brijuni kao zaštićenog područja prirode. Stoga su osim analize i valorizacije arhitektonskih obilježja zgrada provedene i analize urbanističkih i pejzažnih obilježja.

Istraživanje donosi dosad nepoznate podatke o urbanističko-arhitektonskom razvoju hotelskog sklopa na Velikom Brijunu, kao i dosad neobjavljene arhivske grafičke priloge.

Kako bi se dobio bolji uvid u urbanističko-arhitektonsku genezu navedenog sklopa, istraživanje je sagledavano unutar tri karakteristična razdoblja koja su snažno utjecala na njegov razvoj.

Polazišta za ovo istraživanje jesu da iako jadranska Hrvatska ima tradiciju u turizmu, njezino turističko graditeljsko naslijeđe nije dovoljno istraženo i valorizirano te da je sve više primjera neprimjerene gradnje i preuređenja postojećih hotelskih sklopova. Na taj se način umanjuju dosegnute vrijednosti postojeće hotelske gradnje i time se gubi prostorni identitet naselja i krajolika s tradicijom turizma.⁴

Arhitektonsko-turistička povijest Brijuna počinje krajem 19. stoljeća, kada se turizam već prilično razvio u srednjoj Europi (pod utjecajem novih tehnologija, gradnjom prometne infrastrukture, razvojem medicine, pojavom slobodnog vremena, investicija i dr.) te se postupno širio prema njezinu jugoistoku, pa tako i na hrvatsku obalu Jadrana. Generalno gledajući, gradnja hotela s urbanističko-arhitektonskog stajališta, kao i funkcionalno-tehnoloških rješenja, zahtijeva specijalizirana

¹ Ovaj je rad izrađen u sklopu Znanstvenoistraživačkog projekta 2032-HERU /2014.-2018./ Hrvatske zaklade za znanost *Urbanizam naslijeđa – Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

² Uvidom u bazu podataka Bist Instituta za turizam vidljivo je da je turistički promet od 2008. do 2013. u stalnom padu. Tako je 2008. godine zabilježeno da je u Fazani ostvareno 729.755 noćenja, a 2013. 246.589 noćenja.

³ Kulturni krajolik otočja Brijuni upisan je u Registar kulturnih dobara RH, Lista zaštićenih kulturnih dobara Z-5983.

⁴ Primjeri neobazrivog pristupa prema turističkom naslijeđu razdoblja kraja 19. i početka 20. stoljeća jesu recentna preuređenja hotela i vila u uvali Čikat u Malom Losinju, Crikvenici itd.

⁵ IVANČEVIĆ, 2001.

⁶ KRANJČEVIĆ, 2013: 166

⁷ DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, 2014.

⁸ Prema Statutu grada Pule iz 1421. i 1423. godine odobravaju se određene povlastice brijunskim kamenorescima. Istarski kamen koristio se u gradnji ne samo Venecije već i u cijeloj gornjoj i srednjoj Italiji. [GNIRS, 1912.]

znanja.⁵ Osim zadovoljavanja smještaja gostiju, hotel treba osigurati nesmetano funkcioniranje društveno-javnih (restorani, recepcije, dvorane za druženje, rekreativni sadržaji, itd.) i servisno-upravnih (kuhinja, grijanje, rasvjeta, servis, itd.) funkcija. Takva vrsta građevina na prijelazu s 19. u 20. stoljeće na našoj je obali bila novost ne samo za arhitekture ili graditelje već i za sve pružatelje usluga u turizmu.

S obzirom na to da je turizam najprije polako, a zatim snažno prodirao na našu obalu, arhitekti su promišljali ne samo o gradnji hotela već i hotelskih sklopova. Tako se na prijelazu 19. u 20. stoljeće ističu projekti: Eduarda Kramera za Brijune, Alfreda Kellera za Trsteno, Split i Dubrovnik⁶, Emila Hoppea, Otta Schönthala i Marcela Kammerera za Opatiju (natječaj 1908./1909.), T. Jaffea za Zadar (1909.), Karla Lehrmana za Rab (natječaj 1914.) itd.

URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKA GENEZA HOTELSKOG SKLOPA

URBAN AND ARCHITECTURAL GENESIS OF THE HOTEL COMPLEX

RAZDOBLJE DO KRAJA 19. STOLJEĆA

PERIOD UNTIL THE LATE 19TH CENTURY

Područje hotelskog sklopa u brijunskoj luci integralni je dio turističkog krajolika⁷ otoka Veliki Brijun koji se formirao tijekom posljednjeg stoljeća, stoga je za njegovo razumijevanje i primjerenu valorizaciju važno cjelovito prostorno vremensko sagledavanje. Iako je naseljenost otoka vidljiva još u doba antike, razdoblje formiranja brijunskog naselja u blizini današnje luke nije utvrđeno, ali branič-kula oko koje se razvilo naselje potječe iz 12. stoljeća, kada se Brijuni, kao važna strateška točka Pulske komune, utvrđuju zbog sukoba

⁹ Iste je godine obnovljena bazilika sv. Marije iznad uvale Dobrika, kao i župna crkva sv. Germana u današnjoj brijunskoj luci, što govori u prilog mogućoj tezi da su istovremeno postojala dva naselja.

¹⁰ Prema podatku Josephusa Faustina iz 1530. [BERTOŠA, 1986.]

¹¹ Prema izvještaju kartografa Antonija dell Oke 1563. [BERTOŠA, 1986.]

¹² Izvještaj novigradskog biskupa Tommasinija iz 1650. [BERTOŠA, 1986.]

¹³ BAHR, 1909.; BAHR, 1991.

¹⁴ Catasto Franceschino (Archivio di Stato di Trieste) Gemeinde (Fasana) Fazana, 1830.

¹⁵ Katastarska karta i popis čestica, 1830. Izgled naselja iz 1893. opisuje i Paul Kupelwieser prilikom posjeta Brijunima.

¹⁶ PIPLOVIĆ, 2003: 56-64

¹⁷ Kupelwieser kupuje Brijuna od gospodina Widlija, koji ih je nekoliko tjedana ranije kupio od tadašnjih portugalskih vlasnika za gotovo dvostruko nižu cijenu, prethodno se informiravši od K.u.k. Ratne mornarice o njihovim namjerama glede otočja. [KUPELWIESER, 2006: 11]

grada Pule s Venecijom (1145., 1149. i 1195. godine). Pojava kuge početkom 14., 15., 16. i 17. stoljeća utjecala je na slabljenje naseljenosti na otoku, zbog čega mletačke vlasti nastoje povećati naseljavanje opustjelog otoka i to tako da od 1420. godine uvode poreske olakšice stanovnicima Brijuna, posebno kamenorescima.⁸ Brijunsko je naselje bilo organizirano oko plitkog zaljeva – Mandrača uz branič-kulu, uz koju je 1521. godine izgrađen kaštel.⁹ U naselju su u neposrednoj blizini kule i kaštela izgrađene crkva sv. Germana, 1478., a nešto južnije crkva sv. Roka, 1504. godine. Najstariji je pisani podatak da su „Brijuni lijepo naselje čiji se stanovnici bave vađenjem kamena”¹⁰, a veliki dio nekad obradivih površina i sjenokoša obrastao je makijom.¹¹ U 17. stoljeću u naselju je živjelo pedesetak stanovnika u četrnaest kuća.¹²

Propascu Mletačke Republike 1797. godine Brijuni su kratko vrijeme pod austrijskom upravom, a od 1805. do 1813. godine kao dio Ilirskih provincija pod vlašću Napoleona. Nakon 1813. godine Brijuni ulaze u sastav Austrijskog Carstva, pod čijom vlašću ostaju do propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. U tom je razdoblju otok samo povremeno naseljen jer je i dalje izložen malariji.¹³ Stanje izgrađenosti dokumentirano je na karti prve katastarske izmjere iz 1820. godine¹⁴ (Sl. 2. i 3.). Prostor naselja zauzimao je površinu uz plitki zaljev koji se uvlači u dubinu kopna sve do zgrade kaštela i kule, a s otvorenim je morem povezan uskim prolazom, kanalom. U naselju se osim kule, kaštela i dvije crkve nalazilo svega devet stambenih i gospodarskih zgrada.¹⁵

Izborom pulskog zaljeva za smještaj glavne austrijske vojne luke sredinom 19. stoljeća Brijuni dobivaju strateško značenje u sustavu obrane, što je naglašeno gradnjom sustava utvrda oko Pule, pa je tako i otočje Brijuni uslo u vojni sustav obrane. Na Velikom Brijunu, na najvišoj točki iznad brijunske luke (brdo Straža), izgrađena je u razdoblju 1868.-1872. utvrda Tegetthoff, a poslije i nekoliko obalnih utvrda, for Peneda, Kavanela i Mali for te fortifikacijski sustav Giaccone.¹⁶

RAZDOBLJE OD POČETKA 20. STOLJEĆA DO DRUGOGA SVJETSKOG RATA

PERIOD BETWEEN THE EARLY 20TH CENTURY AND WORLD WAR II

Brijune je 1893. godine kupio Austrijanac Paul Kupelwieser, direktor željezare u Vítkovicama (Ostrava, Češka), vjesto usklađujući poslove željezare s lukom u Puli. Otočje je prvobitno kupljeno s namjerom revitalizacije otoka za potrebe poljoprivredne proizvodnje.¹⁷

Posumljavanjem otoka uz očuvanje autohtone vegetacije, rekultiviranjem obradivih povr-

SL. 2. NASELJE U BRIJUNSKOJ LUCI NA IZREZU S KATASTARSKOG PLANA IZ 1830.
FIG. 2. BRIJUN PORT SETTLEMENT, EXTRACT FROM THE CADASTRAL PLAN, 1830

SL. 3. STRUKTURA STAROG DIJELA NASELJA U BRIJUNSKOJ LUCI, KRAJEM 19. ST.

FIG. 3. STRUCTURE OF THE OLD PART OF THE SETTLEMENT IN BRIJUN PORT, LATE 19TH CENTURY

SL. 4. IZGRADNJA ZAPADNE I JUŽNE OBALE BRIJUNSKE LUKE, 1899.

FIG. 4. BUILDING THE WEST AND SOUTH SIDE OF BRIJUN PORT, 1899

sina, gradnjom nove mreže putova i uvođenjem komunalne infrastrukture do 1900. godine uspostavljeno je uzorno gospodarstvo koje će postati osnovom za održivo funkcioniranje budućega turističkog naselja.¹⁸ Neposredno nakon preuzimanja Brijuna bez unaprijed osmišljenog plana i vizije da se otok uredi kao turističko naselje, već kao gospodarstvo srednje veličine, nova prostorna organizacija i urbaniziranje otoka najprije se odvijala spontano pa se uz povijesno naselje, kao prostorna jezgra, postupno širila gradnja.¹⁹ Nasipavanjem Mandrača formirana je luka za pristup brodovima, a uz njezinu južnu i zapadnu obalu gradi se niz gospodarskih, stambenih i pomoćnih zgrada. Prirodna je obalna linija za potrebe formiranja luke korigirana u pravocrtnim linijama južne i zapadne obale, a prostor uz ulazni kanal izveden je sa skošanjem, formirajući na taj način izlomljenu liniju kao asocijaciju na njezin prirodni izgled.²⁰ Ovim oblikovanjem obalne linije i pozicijom glavnog pristaništa te lokacijom povijesnog dijela naselja definirana je prostorna organizacija budućega turističkog naselja Brijuni. Istovremeno su rađeni opsežni radovi na asanaciji i melioraciji zemljišta kako bi se iskorijenila malarija i osigurali uvjeti za poljoprivrednu proizvodnju i gradnju. Prve zgrade: stale, vinski podrumi, radničke nastambe, vjetrenjača i ostale gospodarske zgrade u razdoblju od 1893. do 1900. godine tadašnji vlasnik gradi neposredno uz obalnu liniju, na lokaciji kasnije građenih hotela. Radi se o gradnji bez unaprijed stvorene prostorne zamisli (izrađenog plana) o ustroju i izgledu budućega turističkog resorta Brijuni jer je prvotna namjera vlasnika bila Brijune osposobiti kao uzorno poljoprivredno gospodarstvo. Ideja o turističkom razvoju otoka uobličila se tek nakon nekoliko godina, a započela je prenamjenom kantine za radnike i njezinim preuređenjem za hotel Brioni, potom i vinskog podruma za hotel Neptun I.²¹ (Sl. 4.)

Razlozi o davanju turističke namjene otočju (ne samo poljoprivredne) vjerojatno su bili

18 Podizanje šume umjesto niskoga grmlja bio je Kupelwieser jedan od prioriteta na njegovu otočnom posjedu. Sljedeće je bilo povećanje broja cisterni za vodu, zato gradi nekoliko novih cisterna za skupljanje kišnice, uključujući i s krova crkve. Plodna zemlja u udolinama omogućavala je uzgoj stoke, zemljoradnju, vinograde i vocatione. Zapadna strana otoka, sa svojim prostranim uvalama zaštićena od neugodnoga sjeveroistočnog vjetrova, bure, bila je zimi dva stupnja toplija, a ljeti zbog stalnih sjeverozapadnih vjetrova hladnija, stoga se činila pogodnijom za sadnju južne vegetacije. Istočna strana otoka trebala je postati prirodno središte gospodarskog razvoja, za razliku od zapadne – reprezentativnije i raskošnije. Zemljoradnja, vinogradarstvo i trgovina vinom bile su u prvih nekoliko godina glavne aktivnosti. Malarija je bila najveći zdravstveni problem otoka. Doprema pitke vode bila je jedan od najvećih problema, zato je u razdoblju 1903.-1908. izgrađen vodovod koji izvorsku vodu podzemskim putem dovodi od Fazane do zaljeva Saluge. [KUPELWIESER, 2006: 61-69]

19 Zgrade napuštenog naselja koje je Kupelwieser zatekao na Brijunima nalazile su se na zaobljenom kraju duboko usječene uvale, udaljene od obale tristočetinjak metara, otvorene prema buri i sjevercu, ali dobro zaštićene od jugoistočnog vjetrova te od južnih i zapadnih vjetrova. Tamo gdje se danas nalazi hotel Karmen na jednoj te crvena kuća i hoteli Neptun na drugoj strani luke pružale su se velike stjenovite padine sve do mora, iza kojih su bili kamenolomi. [KUPELWIESER, 2006: 61]

20 Obzidavanje pristanišne linije luke Brijuni cementom i tucanikom te uklanjanje hrpe kamenja i nasipavanje prostora iza zidane obale tim kršem, kako bi se dobio uzak pojas zemljišta na kojem danas stoje hoteli, bili su dugotrajan i skup posao. Uskotračna željeznica s vagonima izgrađena je u unutrašnjosti otoka, gdje su se nalazili napušteni kamenolomi još iz venecijanskog razdoblja. Sa zemljišta gdje su nekad bila polja uklonjeni su ostatci zdrobljenog kamena i iskoristeni su za nasipavanje iza obalnih zidova nove luke. Istovremeno na taj su način dobivene površine za polja i livade. [KUPELWIESER, 2006: 61]

21 Kupelwieser je za boravak svojih prijatelja 1901. godine na otoku izgradio dvije vile u uvali Madona. [KUPELWIESER, 2006: 83]

22 Opekrom građena kanatna kuća, upravna zgrada, dugo je godina stvarala oblikovni nesklad u zoni hotela Neptun. Stambena zgrada vlasnika, vila Kupelwieser – izgrađena na povišenom terenu staroga brijunskog naselja, u blizini kastela, iako se visinski uklapa u gabarite naselja, svojom arhitektonskom tipologijom i materijalima završne obrade, posebice pokrovom od eternit ploča – suprotstavlja se slici prostora.

23 Eduard Kramer, arhitekt (Muszyna, Galicija, Poljska, 1.10.1874. – Klosterneuburg pokraj Beca, 14.10.1943.). Arhitekturu je studirao na Akademiji u Beču kod prof. Hasenauera, a zatim kod Otta Wagnera 1894.-1895. Do Prvoga svjetskog rata najviše je radova realizirao na Brijunima: projekt 1901. spremište za camce sa stambenom etazom (tzv. camčarnica), izvedeno 1904. uz uporabu armiranoga betona; 1904. setnicu uz hotel Brioni, 1905. zgrada

SL. 5. BRIJUNSKA LUKA NA IZREZU S VOJNE KARTE 1904.

FIG. 5. BRIJUN PORT, EXTRACT FROM A MILITARY MAP, 1904

nagli uzlet turizma na istočnoj obali Jadrana, ali i sve češći izleti mornarickih časnika iz Pule.

Prostorni ustroj i izgrađenost prostora prije gradnje hotela u brijunskoj luci dokumentirano je na vojnoj karti iz 1904. godine (Sl. 5.). Godine 1899. uz kaštel i kulu, koje su bile adaptirane za smještaj vlasnika, izgrađena je vila Kupelwieser. Za razliku od organsičnoga prostornog ustroja staroga naselja, na koje se nadovezala gradnja Kupelwieserove vile, izgradnja zapadne obale formirana je na nasutom, umjetno stvorenom terenu iza obalnih zidova luke, u pravilnom nizu pet zgrada: kantine za radnike, koja je ubrzo adaptirana u prvi hotel pod imenom Brioni, te četiri radničke barake prizemne visine. Na sličan su način na oformljenoj južnoj obali smještene zgrade većih gabarita: velika staja za krave, vinski podrum, zgrada za smještaj radnika, vila Toni, sjenik i vjetrenjača. U središnjem dijelu luke, uz obalnu liniju izgrađena je upravna zgrada kanatne konstrukcije tzv. 'crvena kuća'. Radi se o oblikovno vrlo heterogenim arhitektonskim intervencijama koje ne samo da se ne odlikuju uvažavanjem arhitektonskog jezika jadranskog priobalja ili uoseñjenjem tada dominirajućih stilsko-arhitektonskih obilježja već su imale i elemente provincijalne austrijske arhitekture.²²

Urbanotvorno razdoblje Brijuna uslijedilo je početkom 20. stoljeća, nekoliko godina nakon što je vlasnik u velikoj mjeri osposobio poljoprivrednu proizvodnju na visokoj razini kao preduvjet gospodarske samoodrživosti.

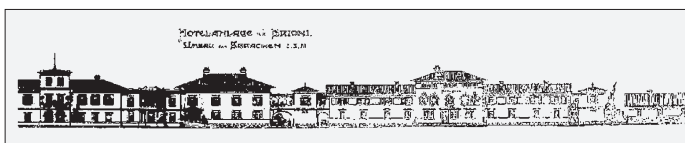
kupalista Saluga; 1909. hotel Neptun II, dovršen 1911., sa spojnim traktovima za postojeći hotel Neptun I i hotel Neptun III, otvoreni 1912.; 1910. stambeni sklop za radnike u uvali Turanj; 1911. višestambenu zgradu; nerealizirani projekt Grand hotela Brioni; 1912. praonicu rublja i javnu kupelj, zatvoreni zimski bazen s grijanom morskom vodom, dovršen 1913.; adaptacija vile i mauzolej obitelji Kupelwieser, 1924.-1925. (s pulskim arhitektom Albertom Turinom) te plesalište na otvorenom i paviljon za glazbenike.

²⁴ Čufar (Zuffar), Alojz, sumarski stručnjak (Otlica iznad Ajdovscine, Slovenija 7.3.1852. – Mittewald pokraj Villacha, Austrija, 14.9.1907.). Od 1875. radio je u Divači (Slovenija) kao sum. pomocnik, a zatim kao sum. nadzornik u Divači i Galizani pokraj Pule. Postavši 1884. sumarom, premješten je u Vodnjan, a 1889. u Labin. Potaknuo je posumljivanje istarskog krša. Na Brijunima je podigao velik rasadnik s mediteranskim sumskim i parkovnim sadnicama, započeo mellioraciju, uređenje suma i parkova, obnovio ceste i osigurao pitku vodu. Od 1900. s R. Kochom surađivao je u suzbijanju tropske malarije. Za Kupelwiesera pronašao je i kupio velike posjede u Medulinu (poluotok Vizula i susjedni zaljev) i Valturi. U znak zahvalnosti obitelj Kupelwieser postavila mu je 1908. u jednom od starih kamenoloma spomen-ploču, rad beckoga kipara Josefa Engelharta.

²⁵ Eduard Kramer, tada u službi Društva Južnih željeznica, surađivao je na izgradnji kuće za čamce – čamčarnice s tvrtkom za gradnju željeznim betonom Ast&Comp. 1904. Željezni (armirani) je beton, kao tada suvremen, inovativni građevni materijal, bio primijenjen pri izgradnji dugackog prolaza između hotela Brioni i južne obale, *Wandelbahna*.

²⁶ MUGLER, 2013: 142

²⁷ Hotelski niz na zapadnoj obali nazivao se zajedničkim imenom Karmen, a onaj na južnoj Neptun.

Uključivanjem stručnjaka, posebno arhitekta Eduarda Kramera²³, nova se gradnja usmjerava prema prostorno osmišljenijem konceptu, a oblikovanje otoka kao pejzažnog parka nastalo je zahvaljujući senzibilitetu vlasnika i stručnom djelovanju sumara Alojza Čufara (Zuffar).²⁴

Od 1901. godine, tj. otkad je u građevinske poslove na Brijunima uključena građevna tvrtka iz Graza koja je u to doba koristila tada inovativnu tehnologiju željeznog (armiranog) betona prema projektima mladog arhitekta E. Kramera, izveden je čitav niz novih zgrada i adaptacija postojećih²⁵ (Sl. 6. i 7.).

Jednokatna kantina uz morsku obalu adaptirana je u hotel Brioni 1901. godine i on je odredio građevnu liniju i gabarite gradnje. Taj prvi hotel imao je samo 14 soba²⁶ i ubrzo se pokazao kao podloga za novu djelatnost otocja – turizam. Na sjevernoj strani iza hotela 1905./1906. gradi se depandansa, gdje je u prizemlju bio smješten prvi restoran, a na katu sobe za goste. U isto vrijeme gradi se i setnica Wandelbahn, izvedena od željeznog (armiranog) betona kao dominantan integrativni i oblikovni element obalne panorame. Hotel Karmen izgrađen je 1907. godine kao jednokatna građevina, izduženog tlocrta, simetrično oblikovanoga reprezentativnog pročelja orijentiranog prema morskoj obali. Između hotela Karmen i depandanse hotela Brioni izgrađena je 1909. godine jednokatna zgrada s kavanom i restoranom.²⁷

Urbanističko oblikovanje južne obale, gradnjom hotela Neptun I, II i III te njihovim depandansama, uslijedilo je nedugo nakon uspostavljanja urbanističke matrice zapadne obale. Dogradnjom vinskih podruma nastao je hotel Neptun I koji je 1907. godine završen

SL. 6. HOTEL BRIONI NAKON IZGRADNJE DEPENDANSE I SETNICE, WANDELBAHNA, 1906.

FIG. 6. HOTEL BRIONI AFTER BUILDING THE ANNEXE AND THE PROMENADE, WANDELBAHNA, 1906

SL. 7. ZAPADNA OBALA S HOTELIMA BRIONI I KARMEN TE RESTORANOM, IDEJNI PROJEKT, 1895.

FIG. 7. WEST SEAFRONT WITH THE HOTELS BRIONI AND KARMEN AND A RESTAURANT – PRELIMINARY DESIGN, 1895

Sl. 8. JUŽNA OBALA S HOTELIMA NEPTUN I, II, III I ZIMSKIM BAZENOM, 1913.

FIG. 8. SOUTH SEAFRONT WITH THE HOTELS NEPTUN I, II, III AND INDOOR SWIMMING POOL, 1913

Sl. 9. IZGRADNJA U BRIJUNSKOJ LUCI 1930-IH
FIG. 9. CONSTRUCTION ACTIVITIES IN BRIJUN PORT
IN THE 1930S

postavom mansardnog krovišta. Iz turističkog vodiča 1907. godine²⁸ vidljivo je da Brijuni imaju hotelski smještaj sa 75 soba i 100 kreveta, a već 1909. godine²⁹ imaju smještaj u 150 soba s 300 kreveta. Nakon požara koji je 1908. godine zahvatio stале smještene na južnom dijelu luke, 1910. godine gradi se hotel Neptun II. Godine 1911., neposredno nakon dovršenja hotelske zgrade Neptun II, gradi se spojni trakt prema Neptunu III, a 1913. godine dovršena je zgrada zatvorenog (zimskog) bazena.³⁰ Sve zgrade izvedene su prema projektima arhitekta E. Kramera te predstavljaju najopsežniji i najznačajniji građevinski i urbanistički zahvat u brijunskoj luci do danas.³¹ Sklop hotela Neptun sa zimskim bazenom, izgrađen u razdoblju od 1910. do 1913. godine, primjer je tada suvremene gradnje i tehnologije u turizmu – ustrojen na urbanom obrascu formiranja kontinuiranoga reprezentativnog pročelja naselja na jadranskoj obali. Za razliku od jednokatnog mjerila izgradnje zapadne obale, tro- i četveroetažnim zgradama uspostavlja novo mjerilo i oblikovanje dotadašnjeg prostora.

U dinamičnoj i rasclanjenoj silueti hotelskog sklopa južne obale volumenom je naglašen Neptun III. Tlocrtnu osnovu hotela čini dvotraktni niz soba orijentiranih sjevernom – obalnom i južnom – parkovno uređenom prostoru. Karakteriziraju ga historicistički i secesijski dekorativni elementi, razigrana mansardna krovišta i moderne forme u vidu velikih loda naglašene arhitektonske plastike. Iza reprezentativno ustrojenoga obalnog pročelja i dalje je u drugome redu zadržan gospodarski sklop, zgrada sa stajama i stambena zgrada.

Za razliku od južne obale koje je reprezentativno pročelje riješeno kao kulisa, kojom se samo formalno naznačava postojanje jačih urbanih slojeva u drugom planu, zapadna je obala artikulirana urbanistički dosljednije. Iza reprezentativnih i monumentalnih pročelja hotelskog sklopa Neptun dugo se zadržao gospodarski sklop sa zgradama i agrarnim

površinama. Arhitektonska koncepcija E. Kramera kojom formira dva jednako vrijedna pročelja, morsko i kopneno, dugi niz godina nije bila prostorno uobličena. Tek nakon Drugoga svjetskog rata uklanjanjem gospodarskih zgrada i parkovnim uređenjem prostora dolazi do pune afirmacije izvornoga arhitektonskog koncepta.

Zalede zapadne obale, međuprostor između napuštenih kamenoloma i obalne linije, urbanistički je bio artikuliran već početkom 20. stoljeća. Osim setnice uz morskou obalu uspostavljena je i druga, paralelna komunikacija – setnica koja prolazi unutrašnjim dijelom, iza začelja hotela i restorana orijentiranih prema morskoj obali. Uz tu su setnicu smještene zgrade s utilitarnim sadržajima, ljetne kuhinje, parna praonica, radionica i stanovi za radnike. Ta je komunikacija, kao i setnice uz kamenolome, uspostavljena neposredno nakon 1904. godine.³²

Požar koji je 1908. godine zahvatio staje smještene u južnom dijelu brijunske luke inicirao je osim gradnje hotelskog niza Neptuna i gradnju novoga gospodarskog sklopa sa zgradama za stanovanje radnika na rtu Karmen. Izgradnja gospodarskih zgrada – staja za krave i ovce, spremišta za kola i nastambi za radnike, skladišta za brašno, kuglane, prostora za zabavu radnika i nadstresnice – trajala je do 1914. godine. Taj je sklop koncipiran kao zasebna prostorna cjelina koju zatvaraju dva gospodarska krila

²⁸ STRADNER, 1907: 18

²⁹ STRADNER, 1909: 27

³⁰ MUGLER, 2013: 144

³¹ *** 2014.

³² Na karti iz 1904. godine još nije ucrtana, ali je zasigurno izvedena do 1912. godine, kad je izgrađena zgrada parne praonice rublja i javna kupelj iza hotela Karmen. Idejni tvorac izgradnje setnice bio je Alojz Čufar, koji umire 1907.

³³ Kupelwieser je smatrao kako poslovanje neće imati odgovarajućih prihoda sve dok broj hotelskih soba ne prijeđe tri stotine. [KUPELWIESER, 2006: 135]

na sjevernoj i južnoj strani, dok su na istočnoj bila smještena tri stambena krila. Na obalnoj su zoni uz gospodarski sklop izgrađene u razdoblju 1910.-1911. dvije stambene kuće (vile) namijenjene stanovanju upravitelja imanja.

Na taj su način diferencirane prostorne cjeline različitih sadržaja, što se podudara s razvojem Brijuna kao mjesta odmora i oporavka, koja posjećuju otmjeni gosti, članovi austrougarskog i njemačkog plemstva, ugledni znanstvenici te pripadnici carske obitelji. Sklonost korištenju tehničkih i tehnoloških dostignuća – uvođenjem niza tehničkih inovacija, električne rasvjete, dizelskih motora – kao i redovite brodske veze s Pulom pridonosile su razvitku Brijuna, ali su izazvale i nedovoljne financijske prihode.³³

Osim hotelskih i pratećih sadržaja, kao što je zimski bazen u sklopu poteza Neptuna, gradnje nekoliko manjih vila uz povijesno naselje, kao što su vila Šumadinka, Borika, Robilliant, sklopa Kastelet u uvali Turanj, Kupelwieser uređuje i povijesne zgrade: crkve i cijelu staru jezgru koju uključuje u turističku ponudu. Pejzažno se uređuje cijeli prostor, pri čemu su posebno važne lokacije poput napuštenog kamenoloma, zgrade povijesnih vrijednosti i arheološki lokaliteti. Vizura na jezgru naselja s morske strane ostala je otvorena pomnijim dimenzioniranjem ogradnog zida obalne setnice, Wandelbahna, čime je srednjovjekovna kula dugo bila i ostala značajan prostorni akcent Brijuna (Sl. 8.). Hotelski je sklop od rekreativnih aktivnosti nudio tenis, jedrenje i veslanje, a održavani su i brojni međunarodni teniski turniri, pa i jedrilicarske regate.³⁴ O naglom turističkom uzletu govori i činjenica da su prije Prvog svjetskog rata Brijuni u ponudi imali 300 soba. Zbog blizine kopna i atraktivnog prostora Brijuna, osim evidentiranih 5000 stacionarnih turista, 1913. godine na Brijunima je evidentirano i 45.000 dnevnih izletnika.³⁵

Razdoblje Prvog svjetskog rata označava gospodarsku stagnaciju, a time i snažno slabljenje turističkih aktivnosti na Brijunima. Paul Kupelwieser umire 1919. godine, a Brioni dolaze pod talijansku upravu unutar pokrajine Venezia-Giulia. Brijuni više nisu mjesto

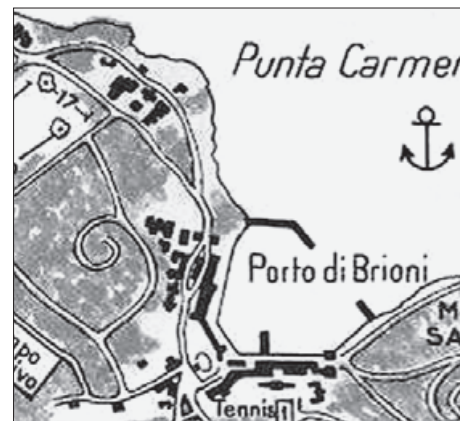
odmora i oporavka pripadnika najviših društveno-političkih i vojnih krugova Austro-Ugarske Monarhije, što je bila osnovna značajka prijeratnog razdoblja, već postaju mondeno odredište tadašnje industrijske i trgovačke buržoazije.³⁶ Inače, turistički oporavak u cijeloj Europi nakon rata tekao je vrlo sporo. Karl Kupelwieser, koji je imanje naslijedio od oca, prilagođavao se zahtjevima vremena te na Brijune uvodi dodatnu ponudu rekreativnih i sportskih sadržaja: 1922. godine uređuje golf-igralište i nove terene za sport (tenis, polo, itd.), te otvara i kasino. U razdoblju između dva svjetska rata Brijuni postaju jedno od glasovitijih europskih sportskih središta. Razdoblje uzleta bilo je kratkotrajno jer se svjetska kriza odrazila i na turističko poslovanje Brijuna. Građevna aktivnost svela se na nužne popravke i adaptacije, izuzev što je 1924. godine izgrađeno plesalište na otvorenom s paviljonom (*Puppenhaus*), adaptirana je zgrada sa spavaonicama za radnike i radionice, iza hotela Karmen, te izgrađena zgrada današnje vile Marice. Stanje tadašnje vrlo guste izgrađenosti ilustriraju karta iz 1929. godine (Sl. 10.) i onovremene razglednice (Sl. 9.).

Turistički promet između dva svjetska rata nije dosegao onaj prije Prvog svjetskog rata. Na Brijunima 1925. evidentirano je tek 3900 turista i ostvareno 81.878 noćenja. Sljedeće godine evidentirano je 4068 turista, a tijekom 'špice sezone' dnevno je dolazilo 550 posjetitelja.³⁷ Nakon smrti Karla Kupelwiesera 1930. godine i zbog problema financijskog poslovanja Brijuni 1936. godine prelaze u vlasništvo talijanske države. Već se tada javlja ideja o gradnji novoga, luksuznog hotela Karmen na mjestu dotadašnjeg. Gradnja novog hotela trokatne visine počinje 1939. godine, a dovršena je 1942. godine.³⁸ To je bio posljednji graditeljski zahvat u brijunskoj luci do Drugoga svjetskoga rata kojom je uspostavljen hotelsko-turistički sklop u luci.

Time je urbanistička matrica u cijelosti definirana kontinuiranom izgradnjom uz obalu, koju određuje trokatna i četverokatna visina južnog dijela i jednokatna zapadnog dijela luke, izuzev visine novog hotela Karmen. Radi se o vrlo heterogenoj izgradnji po funkcionalnim, urbanističkim, arhitektonskim i stilsko-oblikovnim obilježjima.

Nedostatak inovativnog vlasnika, kao i nova ekonomska kriza, odrazilo se na poslovanje Brijuna, što je negativno utjecalo na turistički promet. Tako je 1938. zabilježeno ukupno 1687 turista koji su ostvarili 20.492 noćenja. A 1940. zabilježeno je svega 157 turista i 1453 noćenja.³⁹

Nakon pada Italije 1943. godine otok su preuzeli Nijemci pa su 1945. godine Saveznici

Sl. 10. BRIJUNSKA LUKA NA IZREZU S KARTE IZ 1929.
Fig. 10. BRIJUN PORT, EXTRACT FROM A MAP, 1929

³⁴ O sportskim događanjima redovito se može citati u časopisu „Brioni Insel Zeitung“ između 1910. i 1913.

³⁵ *** 2001: 41

³⁶ Dotad je većina turista bila iz zemalja Austro-Ugarske Monarhije, iz aristokratskih i visokih činovničkih krugova koji su na Brijune dolazili tražeći mir, setnje i, prije svega, boravak uz more.

³⁷ *** 2001: 41

³⁸ Nažalost, pri izradi studije nisu bile na raspolaganju fotografije zapadne obale koje bi ilustrirale njezin izgled nakon izgradnje hotela Karmen četrdesetih godina prošlog stoljeća.

³⁹ BLAŽEVIĆ, 1987: 290

SL. 11. STANJE IZGRADENOSTI BRIJUNSKE LUKE 1947.
FIG. 11. BUILT-UP AREA OF BRIJUN PORT, 1947

bombardirali Brijune, pri čemu su znatno oštećeni hoteli Neptun i Karmen. Najviše su stradale zgrade na zapadnoj obali (kavana, ljetne kuhinje, hotel Brioni, setnica i akvarij, plesalište s paviljonom), kao i sama obala.

RAZDOBLJE NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

PERIOD FOLLOWING WORLD WAR II

Primopredaja turističkog naselja Brijuni od strane talijanske države i novostvorene države Jugoslavije izvršena je 1946. godine.⁴⁰ Tada počinje raščiscavanje ruševina i osnovni popravci kako bi se spriječilo daljnje urušavanje.⁴¹ Vlasti su 1947. godine oformile stručnu komisiju koje je zadatak bio procjena šteta i prijedlog mjera za sprječavanje uništavanja prirodnih, graditeljskih i kulturnih vrijednosti otoka.⁴² Osim navedene, Glavna uprava za turizam FNRJ formira Komisiju koje je zadatak bio predložiti mjere za planski razvoj turizma, koji je uključivao i Brijune. Komisija je ocijenila da se sve zgrade hotela, izuzev hotela Neptun I, uključujući i kupalište u uvali Saluga – mogu obnoviti. Stanje iz-

gradenosti toga razdoblja dokumentirano je kartografskim prikazom, položajnim nacrtom svih zgrada (Sl. 11.).

U izvještaju Komisije iz 1952. godine utvrđeno je da je stanje prirodnih i kulturnih vrijednosti i ostale gradnje znatno lošije u odnosu na stanje utvrđeno 1947. godine. Većina zgrada kojima je formirana zapadna obala srušena je: restoran s kavanom, hotel Brioni s depandansom, šetnica s akvarijem, plesalište na otvorenom s glazbenim paviljonom. Na mjestu srušenih zgrada zasadeno je zelenilo.

Budući da su Brijuni postali zatvoreno područje za širu javnost, te su postali predsjednička rezidencija Josipa Broza Tita, prestaju imati obilježja i funkcije stalno naseljenog područja. Stoga se krajem pedesetih godina, osim hotela Neptun I s depandansama, uklanjaju i preostale zgrade sa stanovima za radnike na zapadnoj obali. Pedesetih godina hotel Neptun III doživljava značajne izmjene što je bilo u uskoj vezi s političkim kontekstom i povijesnim događanjima koja su se odvijala upravo na Brijunima.⁴³ Zadatak je povjeren Vinku Glanzu⁴⁴ koji je svojom intervencijom značajno izmijenio vanjsku sliku Neptuna III kombinirajući oblikovne elemente klasicizma i moderne.⁴⁵ U duhu suvremene ideologije potiskuje znakove aristokratske prošlosti lisavajući građevinu njenih bitnih svojstava. Naime, dokidanjem četvrtog kata rizalitnog volumena i zamjenom slikovitih razigranih krovista kontinuiranim plitkim krovistom formira volumen kubičnog karaktera naglašene horizontalnosti. Naglašena, historicistička mansardna krovista pokrivena eternit pločama zamjenjuju se plitkim četverostrešnim pokrovom od kupe kanalice (Sl. 12. i 13.). Na mjestu srušenog hotela Neptun III gradi se novi hotel.

Za potrebe smještaja osoblja sigurnosne službe 1956. godine u uvali Soline, na dijelu golfskih terena gradi se hotel s menzom, hotel Franina te ubrzo, istočnije od njega i drugi hotel Jurina. Radi se o paviljonski koncipiranim hotelima, smještenim u pejsažu, dijelu golfskog igrališta, koji su oblikovani prema nacelima moderne, tzv. kritičkog regionalizma.

Smjestajni kapaciteti 1984. godine u hotelima Neptun, Istra i Karmen iznosili su 116 soba, 41

⁴⁰ Narodno dobro Brioni predano je 1946. na upravljanje i rukovođenje Oblasnoj upravi hotela za Istru i Opatiju, poslije (1948.) Hotelsko poduzeće za Istru.

⁴¹ Popravljeni su: krovista na hotelima Neptun I, II i III, oštećenja na hotelu Karmen i vili Kupelwieser, ljetnim kuhinjama i kavana s restoranom.

⁴² Članovi komisije bili su: arh. Aleksander Freudenreich, prof. dr. Ivo Pevalek, prof. dr. Milan Anić.

⁴³ GRABAR, 2009: 134-136

apartman s 251 krevetom, da bi 1991. iznosili 101 soba, 41 apartman s 245 kreveta.

Nakon Drugoga svjetskog rata do kraja 80-ih godina prošlog stoljeća turistički promet nije dostupan. Nakon otvaranja Brijuna javnosti počelo je i evidentiranje turističkog prometa. Najuspješnija turistička sezona bila je 1989. kada je evidentirano 74.705 noćenja te 178.324 posjetitelja/izletnika.⁴⁶ S obzirom da posljednjih dvadesetak godina nije ulagano u građevinsku obnovu hotelskog sklopa nužna je revitalizacija i obnova cijelog sklopa ne samo s turističkog aspekta već i urbanističko-arhitektonskog.

S turističkog aspekta potrebno je imati na umu da Brijunsko otočje ima tri sustava korištenja i posjećivanja. To su: izletnički/posjetiteljski, stacionarni i drzavno-rezidencijalni.

Vezano uz zaštitu prirodnih i kulturnih dobara potrebno je napomenuti da 1948. Zemaljski zavod za zaštitu prirodnih rijetkosti NR Hrvatske donosi odluku o proglašenju Brionskih otoka zaštićenom prirodnom rijetkosti. Godine 1983. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Rijeci upisuje „Jugoslavensko spomeničko područje – Titovi Brioni” u Registar nepokretnih spomenika kulture, RRI-443. Iste se godine otočje Brioni, kao područje izuzetne prirodne i kulturno-povijesne vrijednosti proglašavaju temeljem Zakona o zaštiti prirode Nacionalnim parkom. Godine 2013. otočje Brijuni se temeljem Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara⁴⁷

kao cjelina kulturnog krajolika upisuje u Registar kulturnih dobara.

VALORIZACIJA URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKIH OBILJEŽJA

EVALUATION OF URBAN AND ARCHITECTURAL FEATURES

Današnje stanje prostorne organizacije i arhitektonskih struktura hotelsko-turističkog naselja u Brijunskoj luci pokazuje heterogene urbane uzorke koji su rezultat povijesnog razvoja stare jezgre naselja i gradnje hotelsko-turističkih sadržaja kao ‘mjesto odmora i zabave’ nastale krajem 19. i u prvoj četvrtini 20. stoljeća. Urbani uzorci Brijunske luke, izuzev organske forme starog naselja, nastali su planski početkom 20. stoljeća, u razdoblju kad se artikulirala zamisao o prostornom uređenju turističkog naselja. Osim luke koncipirane na geometrijskim nacelima s pravocrtno formiranom obalnom linijom, uspostavljen je sustav glavnih komunikacija i ostalih setnica uvažavajući obilježja prirodne topografije. Prostorni sustav setnica vrlo je rani i uspješni primjer ekološke i oblikovne sanacije napuštenih kamenoloma, gdje su kultiviranjem i sadnjom mediteranskog raslinja oblikovani prepoznatljivi i jedinstveni pejzažni uzorci Brijuna.

Hoteli Neptun II i III iako sagrađeni kao dvije nejednake građevine vezane spojnim krilom, tvore organsku funkcionalnu cjelinu povezanu zajedničkim sadržajima. Arhitektonska koncepcija arhitekta E. Kramera kojega karakteriziraju historicistički i secesijski dekorativni elementi, razigrana mansardna krovišta te moderne forme u vidu velikih lođa naglašene arhitektonske plastike bitno je promijenjena bombardiranjem i intervencijom nakon Drugoga svjetskog rata. S ciljem postizanja odgovarajućeg arhitektonskog oblikovanja u skladu sa zamislama univerzalnih stremljenja moderne, najprije Neptun II,

SL. 12. DANAŠNJE STANJE JUŽNE OBALE, HOTELSKI SKLOP NEPTUN

FIG. 12. SOUTH SEAFRONT, HOTEL COMPLEX NEPTUN, PRESENT CONDITION

SL. 13. DANAŠNJE STANJE ZAPADNE OBALE, HOTEL KARMEN

FIG. 13. WEST SEAFRONT, HOTEL KARMEN, PRESENT CONDITION

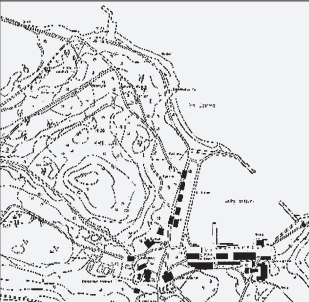

⁴⁴ Vinko Glanz (Kotor, 31.7.1902. – Ljubljana, 20.2.1977.), arhitekt, nakon Drugoga svjetskog rata najviše projektira na području Istre (Kopar, Piran, Buje, Ankarani, Brijuni itd.). Njegovo glavno arhitektonsko ostvarenje je zgrada parlamenta Slovenije u Ljubljani (1954.-1958.). Na Brijunima je rekonstruirao hotel Neptun III i ljetnu pozornicu (1954.-1955.).

⁴⁵ *** 2014: 29-30

⁴⁶ *** 2001: 41

⁴⁷ NN 69/99 te izmjene i dopune

TABL. I. SAŽETI GRAFIČKO-INFORMATIVNI PRILOG URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKE GENEZE HOTELSKOG SKLOPA VELI BRIJUN
 TABLE I. BRIEF SUPPLEMENT TO THE URBAN AND ARCHITECTURAL GENESIS OF THE HOTEL COMPLEX VELI BRIJUN

	Početak 19. stoljeca	Početak 20. stoljeca	1929. godine
Fotografija			
Glavna namjena i korisnici V. Brijuna	Naselje, šume, poljoprivreda, kamenolomi Stanovnici otoka	Naselje, poljoprivreda, turizam, fortifikacije, šume Turisti – visoki društveni slojevi, vojska	Hoteli, turizam, sport i rekreacija, fortifikacije, poljoprivreda, šume Turisti – visoki društveni slojevi
Karta V. Brijuna s izgrađenom strukturom			
Karta Istre i Brijuna te okolnih područja (s naznakom pripadnosti državnim tvorevinama)			
	Karta Istre i Brijuna, 1805.-1813. (Ilirske pokrajine)	Karta Istre i Brijuna, 1867.-1918. (Austro-Ugarska Monarhija)	Karta Istre i Brijuna, 1918.-1943. (Italija)

1950-ih godina Neptun III i 1980-ih godina zgrada zimskog bazena, dozivljavaju značajne izmjene vanjskog oblikovanja. Nova obilježja pročelja Neptuna III, koji predstavlja dominantu ove cjeline, u duhu klasicizma i moderne ostvaruju se uklanjanjem dekorativnih elemenata te dokidanjem četvrtog kata rizalitnog dijela građevine što dovodi do formiranja trokutnog volumena kubičnog karaktera i naglašene horizontalnosti. Preostale građevine ove cjeline na sličan način lišavaju se svojih prvobitnih obilježja slijedeći moderne tendencije vremena koje simboliziraju slobodan pogled u budućnost bez opterećenja povijesti.

Prostor između napuštenih kamenoloma i obalne linije zapadne obale urbanistički je artikuliran početkom 20. stoljeca. Osim šetnice uz morskobalu, uspostavljena je i druga, paralelna komunikacija, šetnica koja prolazi unutrašnjim dijelom, iza začelja hotela i restorana orijentiranih morskobali. Uz tu su šetnicu smještene zgrade s utilitarnim sadržajima, međutim one se krajem pedese-

tih godina uklanjaju. Na taj se način dotadašnja urbana matrica kontinuirano oblikovanog obalnog pročelja transformira u slobodnostojeći tip izgradnje. Purifikacijom arhitektonskih oblika i sadržaja, nedostatkom urbane artikulacije i oblikovanja javnih i svih vanjskih prostora nastalo je današnje stanje Brijunske luke.

Ukratko, izgradnja hotelskih sadržaja u Brijunskoj luci zasnivala se na ideji o stvaranju novoga grada kao mjesta odmora i zabave u duhu urbanizma svog vremena. Zgradama hotela, restorana, kavana i promenade oblikovan je kontinuirani obalni niz reprezentativne izgradnje kojom je početkom 20. stoljeca formirana glavna panorama, prepoznatljiva je slika Brijunske luke s mora. Pozadinu ove slike upotpunjava mediteranska vegetacija oblikovanih parkovnih površina u napuštenim kamenolomima te na pomno odabranim lokacijama brjezujlaka.

Utjecaji suvremenosti u izgradnji i formiranju hotelskog sklopa na Brijunima mogu se pro-

1942. godine	1945./46. godine	Današnje stanje	
			Fotografija
Hoteli, turizam, sport i rekreacija, fortifikacije, poljoprivreda, sume Turisti – visoki društveni slojevi	Devastacije – bombardiranjem Državna rezidencija i vojska	Turizam, rekreacija, sport, sume; Nacionalni park od 1983. godine; Turisti i izletnici svih kategorija	Glavna namjena i korisnici V. Brijuna
			Karta V. Brijuna s izgrađenom strukturom
			Karta Istre i Brijuna te okolnih područja (s naznakom pripadnosti državnim tvorevinama)
Karta Istre i Brijuna, 1918.-1943. (Italija)	Karta Istre i Brijuna, 1947.-1954. (Socijalistička Republika Hrvatska + Zona A i Zona B)	Karta Istre i Brijuna, 1991. do danas (Republika Hrvatska)	

matrati od početne zamisli, osnutka obiteljskog gospodarstva, a potom i prostora za turizam odnosno klimatskog lječilišta i odmara lišta sve do primjene inovativne tehnologije armiranog betona. Zbog blizine glavne vojne luke a time i sustava zaštite Brijuni su bili pogodna lokacija za odmor najviših članova carske obitelji a time i pripadnika najviših društvenih slojeva monarhije. Zbog navedenog Brijuni su uređivani u skladu s tadašnjim trendovima lječilišnih naselja (*Kurorte*) Monarhije na početku 20. stoljeća. Inače, u Austro-Ugarskoj Monarhiji 1910. evidentirano je 33 lječilišta (*spa resorta*)⁴⁸ među kojima su i Brijuni. Uključivanje Brijuna na listu europ-

skih klimatskih lječilišta te boravak visokih društvenih slojeva omogućili su dolazak brojnih umjetnika, znanstvenika, sportaša, liječnika i dr.⁴⁹ Pri tome ne smije se zanemariti činjenica da je Opatija bila perjanica u ostvarenju turističkog prometa i mondeno morsko lječilište.⁵⁰

Urbanističko-arhitektonskim intervencijama poslijeratne izgradnje transformirana je izvorna koncepcija Brijunske luke te je uspostavljena današnja prostorna organizacija koju čini pet prostorno i oblikovno raznorodnih klastera: hotelski sklop Neptuna, hotelski sklop Karmena, sklop nekadašnjeg povijesnog naselja, gospodarski sklop te prostor paviljonske gradnje hotela Jurina i Franina te Kašteleta. Navedena prostorna transformacija demantira povijesnu slojevitost primijenjenih suvremenih urbanističko-arhitektonskih pristupa i inovativnih tehničkih rješenja kojima su stvorene prepoznatljive strukture turističkog naselja u Brijunima početkom 20. stoljeća, a koje se uklapaju u tada suvremene arhitektonske trendove (Sl. 13.).

48 STEWARD, 2000: 117

49 GUTTENBERG LENZ, PAVLETIC, 2007.

50 Na sjevernom Jadranu turizam se osim Brijuna i Opatije razvija na: otoku Lošinju, Crikvenici, Rabu, Rovinju, Portorožu i dr. U njima se grade i uređuju različite građevine za potrebe turizma: hoteli, kupališta, vile, lječilišta, zgrade ili dvorane za zabavu, čitaonice, plesne dvorane, glazbeni paviljoni, kavane, sportsko-rekreacijske građevine itd. [RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2002.; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007.]

TABL. II. KRONOLOŠKI PREGLED IZGRADNJE HOTELSKOG SKLOPA VELI BRIJUN
 TABLE II. CHRONOLOGICAL OVERVIEW OF CONSTRUCTION OF THE HOTEL COMPLEX

Godina	Zgrada/setnica/pejsažni park/druge intervencije u prostoru	Izvedba/projekt/ rušenje/intervencija	Arhitekt ili druga struka
1893.-1900.	Osnovni putovi i infrastruktura (cisterne za vodu, septičke jame)	izvedba	Alois Čufar (Zuffar) i dr.
1893.-1900.	Štale, vinski podrum, radničke nastambe, vjetrenjaca	izvedba	nepoznat
1895.	Zapadna obala s hotelima Brioni i Karmen te restoranom	idejni projekt	E. Kramer
1896.-1898.	Kantina za radnike (14 soba)	projekt + izvedba	nepoznat
1899.	Kaštel i kula adaptirane su za potrebe stanovanja vlasnika	izvedba	nepoznat
1899.	Vila Kupelwieser	izvedba	nepoznat
1899.	Crvena kuća – upravna zgrada	izvedba	nepoznat
1899.	Kantina za radnike		nepoznat
1899.	Zapadna i južna obala	izvedba	E. Kramer
1901.	Rekonstrukcija kantine u hotelu Brioni	izvedba	E. Kramer
1903.-1908.	Vodovod s kopna	izvedba	nepoznat
1904.	Čamčarnica	izvedba	E. Kramer
1905.-1906.	Depandansa hotela Brioni (restoran + sobe)	izvedba	E. Kramer
1905.	Grand hotel Brioni	neizvedeni projekt	E. Kramer
1905.	Zgrada kupališta Saluga	izvedba	E. Kramer
1905.-1906.	Wandelbahn	izvedba	E. Kramer
1907.	Hotel Neptun I	izvedba	E. Kramer
1907.	Stari hotel Karmen	izvedba	E. Kramer
1908.	Štale na južnoj obali	požar	nepoznat
1909.	Kavana i restoran (između hotela Karmen i depandanse Brioni)	izvedba	E. Kramer
1910.	Hotel Neptun II	izvedba	E. Kramer
1911.	Hotel Neptun III	izvedba	E. Kramer
1911.	Spojni trakt	izvedba	E. Kramer
1912.	Parna praonica (danas zgrada fotoizložbe)	izvedba	E. Kramer
1909.-1913.	„Kaštel“ u uvali Turanj	izvedba	nepoznat
1910.-1912.	Crkva sv. Germana	obnova	A. Gnirs, M. Fabiani
1911.	Vile Fazanka i Perojka	izvedba	nepoznat
1913.	Zimski bazen	izvedba	E. Kramer
1910., 1912.-1914.	Gospodarski sklop na rtu Karmen	izvedba	nepoznat
1924.	Plesalište + Puppenhaus	izvedba	M. Fabiani
1936.	Vila Fazanka	adaptacija	nepoznat
1937.	Komandna zgrada – Vila Marica	izvedba	nepoznat
1939.-1942.	Novi hotel Karmen	izvedba	nepoznat
1945.	Hoteli Neptun, Karmen, kavana, ljetna kuhinja, hotel Brioni, setnica, akvarij, paviljon	oštećeni bombardiranjem	–
1959.-1960.	Hotel Neptun I s depandansama	rušenje	–
1953.-1962.	Hotel Neptun II	adaptacija	M. Radosavljević
1953.-1975.	Hotel Neptun III	adaptacija	V. Glanz, M. Šoltes, M. Vuksanović
1947.-1962.	spojni trakt hotela Neptun II i III	adaptacija	M. Radosavljević
1952.	Gospodarski sklop na rtu Karmen	adaptacija	M. Milčić
1954.	Hotel Jurina – menza	izvedba	V. Glanz
1959.	Parna praonica	adaptacija – projekt	M. Milčić
1965.	Hotel Jurina	adaptacija – projekt	M. Radosavljević
1969.-1970.	Hotel Jurina	adaptacija – izvedba	M. Radosavljević
1965.	Hotel Franina	adaptacija – projekt	M. Radosavljević
1969.-1970.	Hotel Franina	izvedba	M. Radosavljević
1975.	Parna praonica	adaptacija – izvedba	M. Šoltes
1970.-1975.	Gospodarski sklop na rtu Karmen	adaptacija	S. Zdravković
1979.	Zimski bazen	adaptacija	M. Šoltes
1985.	Hotel Karmen	neizvedeni projekt proširenja	M. Šoltes
1990.	„Kaštel“ u uvali Turanj	adaptacija	nepoznat

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Hotelski sklop u Brijunskoj luci integralni je dio krajolika otoka Veliki Brijun. U svom stoljetnom razvoju, integrirajući nasliedene građevne strukture iz srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja doživio je svoje arhitektonsko-urbanističke i turističke dosege, koji su nadmašili lokalne okvire. Međutim u recentnom je razdoblju doživio dekadenciju i narušavanje postignutih dosega. Provedena istraživanja o povijesnom formiranju i valorizaciji urbanističko-arhitektonskih vrijednosti hotelskog sklopa mogu biti polazište za planski pristup preuređenju i obnovi.

Današnju neprimjerenu urbanističku uređenost obalnog pojasa Brijunske luke nastalu i zbog gubitka povijesne izgradnje: hotela, restorana i obalne setnice moguće je supstituirati novom gradnjom na lokaciji srušenih hotelskih zgrada te kvalitetnijim uređenjem vanjskih površina. Navedena zamisao bila je

prisutna u promišljanju generacija arhitekata u razdoblju sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća o čemu svjedoče brojni ne-realizirani urbanističko-arhitektonski planovi i projekti.

Iz navedenog istraživanja zaključeno je da hotelski sklop na Velom Brijunu u urbanističko-arhitektonskom te turističkom smislu predstavlja jedinstveni turistički krajolik na istočnoj obali Jadrana, koji na prepoznatljiv način integrira arhitektonske, urbanističke i pejzažne strukture. Navedena činjenica zahtijeva obzirni pristup pri planiranju obnove. Značajno povećanje smjestajnih kapaciteta hotela narušilo bi najveću vrijednost, harmoničnu ravnotežu krajolika, njegovih izgrađenih i zelenih površina.⁵¹

Ovim radom donose se nove spoznaje o hotelsko-turističkom krajoliku Velikog Brijuna, doprinosi poznavanju turističkog graditeljskog naslijeđa te povijesti turizma jadranskog dijela Hrvatske.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- BAHR, H. (1909.), *Dalmatinische Reise*, Fischer Verlag, Berlin
- BERTOSA, M. (1986.), *Mletacka Istra 16. i 17. st.*, I dio, Pula
- BLAŽEVIĆ, I. (1987.), *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Otokar Kersovan, Opatija
- BROCKHAUSEN, K. (1906.), *Brioni ein Kulturmärchen aus unsere Tagen*, „Österreichische Rundschau“, Band VII, Mai bis Jul: 228-238
- ČORAK, Ž. (2000.), *Opatija – prijestolnica evazije (počeci turizma)*, K. und K. Archiv, Bec
- DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, B. (2014.), *Prepoznavanje i razvrstavanje krajolika kao kulturnog naslijeđa*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske“, 36: 47-66, Zagreb
- GNIRS, A. (1912.), *Christophorus di Brioni, ein Bildhauer des Quattrocento*, „Brioni Insel Zeitung“ 3 (3): 3, Brioni
- GOLDSTEIN, G.; MAVAR, Z. (2003.), *Izgnubljeni sklad secesijskog ansambla*, „Brijuni – Biseri Jadrana“, 1 (3): 32-40, Zagreb
- GRABAR, N. (2009.), *Architecture of Vinko Glanz: between classicism and modernism*, disertacija, Arhitektonska fakulteta, Univerza Ljubljana
- GUTTENBERG LENZ, M.; PAVLETIĆ, M. (2007.), *Izgnubljeni raj: Brijuni*, Fazana: Izdanja Antibarbarus, Javna ustanova Nacionalni park Brijuni
- IVANČEVIĆ, N. (2001.), *Hoteli*, „Arhitektura historizma u Rijeci“, Moderna galerija Rijeka, katalog izložbe, 306-326, Rijeka
- KRANJČEVIĆ, J. (2013.), *Arhitektonski opus Alfreda Kellera na Kvarneru*, „Prostor“, 21 (1): 158-169, Zagreb
- KUPELWIESER, P. (2006.), *Brioni, Iz sjećanja starog Austrijanca*, Amforapress, Pula
- LOZZI BARKOVIĆ, J. (2000.), *Arhitektura historizma u Hrvatskom primorju i Istri*, Historičizam u Hrvatskoj, katalog izložbe MUO, 221-229, Zagreb
- MUGLER, J. (2013.), *Das Unternehmen Brioni, Paul Kupelwieser und sein Inselprojekt*, u: *Österreichische Riviera – Wien entdeckt das Meer* [Eds. RAPP, C.; RAPP-WIMBERGER, N.], Wien Museum: 136-147, Wien
- NIEL, A. (1991.), *L'ir Riviera: da Abbazia a Grado* (prijevod djela: *Die K. u. K. Riviera*), Edizioni LINT, Trst

IZVORI

SOURCES

- PERŠIĆ, M. (1988.), *Razvoj turističke arhitekture na zapadnoj obali Kvarnera*, „Peristol“, 31: 167-172, Split
- PIPLOVIĆ, S. (2003.), *Na braniku carevine*, „Brijuni – Biseri Jadrana“, 1 (3): 56-64, Zagreb
- RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2002.), *Preobrazba Opatije 1882. -1897. – počeci turističke arhitekture*, „Radovi IPU“, 26: 132-148, Zagreb
- RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2007.), *Moderna arhitektura u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb
- STEWART, J. (2000.), *The Spa Towns of the Austro-Hungarian Empire and the Growth of the Tourist Culture; 1860-1914*, u: *New Direction in Urban History Waxmann* [ur. BORSAY, P.; HIRSCHFELDER, G.; MOHRMANN, R.E.], Münsteraner Schriften zur Volkskunde, Europäische Ethnologie, Die Deutsche Bibliothek, 5: 87-125, Münster/New York/München/Berlin
- STRADNER, J. (1907.), *Anzeiger der Seebäder und Luftkurorte an der Adria*, Graz
- STRADNER, J. (1907./1908.), *Stradners Adria-Führer insbesondere Anzeiger der Seebäder und Luftkurorte an der Adria*, Sommer, Leykam, Graz
- STRADNER, J. (1909.), *Stradners Adria-Führer insbesondere Anzeiger der Seebäder und Luftkurorte an der Adria*, Sommer, Leykam, Graz
- Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, „Narodne novine“ [INN], 69/99, 151/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, Zagreb
- *** (1909.), *Almanach der Österreichischen Riviera 1908-1909.*, Küstenländische Kurorte-revue [ed. BAYER, E.], Laibach
- *** (2001.), *Prostorni plan područja posebnih obilježja Nacionalnog parka Brijuni*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb
- *** (2003.), *Hrvatski povijesni atlas* [ur. REGAN, K.], Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“: 239, 247, 275, 281, 293, 312, Zagreb
- *** (2014.), *Konzervatorska studija obalnog dijela centralne zone otoka Veli Brijun*, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, autorice: Marina Boico, dipl.pov.umj.; dr.sc. Biserka Dumbovic Bilusic, dipl.ing.arh.; mr.sc. Viki Jakaša Borić, prof.pov.umj.; Nataša Nefat, prof.pov.umj.; Zagreb

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

- Ministarstvo kulture, arhiva 18 – Istarska županija, Grad Pula, Pula – Veli Brijun [MK]
- JU NP Brijuni, Brionska 10, Fazana, Tehnička arhiva, trajno gradivo
- JU NP Brijuni, Brionska 10, Fazana, Pododsjek za zaštitu kulturnih dobara [JU NP] – Zbirka razglednica
- Povijesni i pomorski muzej Istre, Gradinski uspon 6, Pula, Zbirka razglednica
- Archivio di Stato di Trieste, Mappa del Catasto franceschino, 181: Mappa catastale del Comune di Fasana, 1820. [AST]

INTERNETSKI IZVOR

INTERNET SOURCE

- Bist, Institut za turizam [1.9.2015.]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1., 5., 10., 12. JU NP
 SL. 2. AST, 181 b 15
 SL. 3., 4., 6., 8., 9. JU NP – Zbirka razglednica
 SL. 7. MK
 SL. 11., 13. Autorice

IZVORI TABLICA

TABLE SOURCES

- TABL. I. Autorice
 TABL. II. JU NP Veli Brijun, Tehnička dokumentacija; *** 2003: 239, 247, 275, 281, 293, 312

SAŽETAK

SUMMARY

HOTEL COMPLEX ON THE ISLAND OF VELIKI BRIJUN
URBAN AND ARCHITECTURAL GENESIS

This paper analyzes urban and architectural features of the hotel complex situated on the island of Veliki Brijun. The complex is viewed as integral part of the cultural landscape and the National park Brijuni directed by the Public institution of national parks. The hotel complex is presently in poor condition with poor tourist infrastructure. The management board therefore plans to grant a concession on the complex as well as to develop projects aimed at raising the quality of the hotel offer including the design and layout of new recreation and other facilities that would effectively transform the whole complex into an exclusive and luxurious tourist destination.

Despite the fact that Croatia boasts a long-standing tourist tradition, its tourist architecture has been underresearched and insufficiently assessed. There is an ever growing number of inappropriate buildings and poorly redesigned hotel complexes. As a result, a previous high standard of tourist architecture is greatly reduced leading to a loss of spatial identity of the places and landscapes in tourism-oriented areas.

The hotel complex in Brijun port is an integral part of the tourist landscape of the island Veliki Brijun. In view of the fact that it developed over a centuries-long period, it cannot be properly evaluated unless it is perceived in its entire spatial and historical context. The period of the formation of the Brijun settlement in the vicinity of the present port is unknown. However, the defense tower, the early nucleus of the future settlement, dates back to the 12th century when Brijuni islands as a strategically important point of Pula region, were walled in due to a conflict between Pula and Venice.

With the fall of Venice in 1797, Brijuni islands were under Austrian rule for a brief period. Between 1805 and 1813 they became part of the Illyrian provinces. After 1813 they fell under the rule of the Austrian Empire until the decline of the Austro-Hungarian Monarchy in 1918. Throughout this period the island, plagued by malaria, was populated only occasionally. The settlement occupies an area

around a shallow cove. Besides the tower, the castle and two churches, there were only few residential buildings and outbuildings.

The history of Brijuni's architecture and tourism began in the late 19th century, when the islands were bought by the Austrian Paul Kupelwieser who set out to revitalize the derelict island and launched various projects which consequently built up a stable agricultural economy as a foundation of a future sustainable tourist resort: afforestation, preservation of indigenous Mediterranean vegetation, soil recultivation, new road network, introduction of communal infrastructure until 1900.

The development of Brijuni in terms of urban identity started in the early 20th century, a few years after their owner had made a major effort to develop agriculture as a precondition for economic self-sustainability. The building projects carried out by the end of the 19th and in the early 20th century such as the hotel and other tourist facilities in Brijun port were based on the concept of a new vacation and leisure resort in the spirit of urbanism of the period.

A military map from 1904 shows spatial organization and construction density over the area before the hotel in Brijun's port was built. The villa Kupelwieser was put up in 1899 after the castle and the tower had been rehabilitated to accommodate the owner's residential quarters. Urban design of the south seafront was completed with the hotels Neptun I, II, and III including their annexes soon after the urban matrix of the west coast was formed. The involvement of the professionals, especially the architect Eduard Kramer, led the design of new buildings towards a more elaborate spatial concept. Landscape design of the island was the work of the forester Alojz Čufar whose sensitivity and professional work turned the island into an exceptional landscaped park.

A continuous line of representative buildings housing hotels, restaurants, coffee shops, and promenades along the seafront created a recognizable panorama of the Brijun's port in the early 20th cen-

ture. World War I caused economic stagnation and a downturn in tourism. After Paul Kupelwieser's death in 1919, the islands fell under Italian rule and became part of the Venezia Giulia province. Brijuni islands were no longer a prestigious holiday destination for the political and military establishment. Instead, they turned into a fashionable resort for wealthy manufacturers and businessmen.

After the fall of Italy in 1943, the island was taken over by the Germans. The Allied bombing in 1945 severely damaged the hotels Neptun and Karmen. The buildings on the west seafront as well as the coast itself suffered the worst damage. In 1946, Italy handed over the tourist resort Brijuni to the newly-established state of Yugoslavia.

After Brijuni islands had become a residence for the Yugoslav president Josip Broz, they were closed for public and consequently lost their function of an inhabited area. In the late 1950s, the buildings for the workers on the west seafront were removed except the hotel Neptun I and its annexes. The hotel Neptun III was considerably altered in the 1950s due to new political and historical circumstances. The project was headed by Vinko Glanz, a Slovenian architect who considerably altered the appearance of Neptun III combining elements of Classicism and Modernism.

Urban and architectural transformation of the hotel complex in the 1950s was actually a negation of the historical layers of architectural, urban and landscape design solutions responsible for a recognizable image of this outstanding tourist resort in the early 20th century. This research aims to highlight the importance of Veli Brijun island as a unique east Adriatic tourist landscape for its remarkable architecture, urbanism and landscape design. The hotel complex is exceptionally valuable in terms of its historical development, urban and architectural design including tourist, landscape and associative values. In order to preserve its uniqueness and recognizable identity, it is essential that redevelopment projects are planned and carried out with the utmost care.

BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ
VIKI JAKAŠA BORIĆ
JASENKA KRANJČEVIĆ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ**, dipl.ing.arh., znanstvena suradnica, pročelnica Konzervatorskog odjela u Rijeci. Područje stručnog i znanstvenog interesa je kulturni krajolik i graditeljsko nasljeđe.

Dr.sc. **VIKI JAKAŠA BORIĆ**, dipl.pov.umj. G. 2015. obranila je disertaciju pod nazivom „Arhitektura klasicizma i ranoga historizizma u Zagrebu“. Područje njenog stručnog djelovanja i interesa je istraživanje i zaštita novovjekovne stambene i javne arhitekture kontinentalne Hrvatske.

Dr.sc. **JASENKA KRANJČEVIĆ**, dipl.ing.arh., znanstvena savjetnica. Zaposlena u Institutu za turizam. Predmet znanstvenog interesa je turističko graditeljsko nasljeđe i povijest turizma.

BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, Dipl. Eng. Arch., Ph.D., scientific associate, head of the Conservation Department in Rijeka. Her professional and research interests are focused on cultural landscape and the built heritage.

VIKI JAKAŠA BORIĆ, art historian, Ph.D. In 2015 she defended her doctoral dissertation entitled "The Architecture of Classicism and Early Historicism in Zagreb". Her professional activities focus on the research and protection of modern residential and public architecture of continental Croatia.

JASENKA KRANJČEVIĆ, Dipl.Eng.Arch., research associate. She is employed in the Institute for Tourism. Her research interests are focused on the tourist built heritage and history of tourism.

